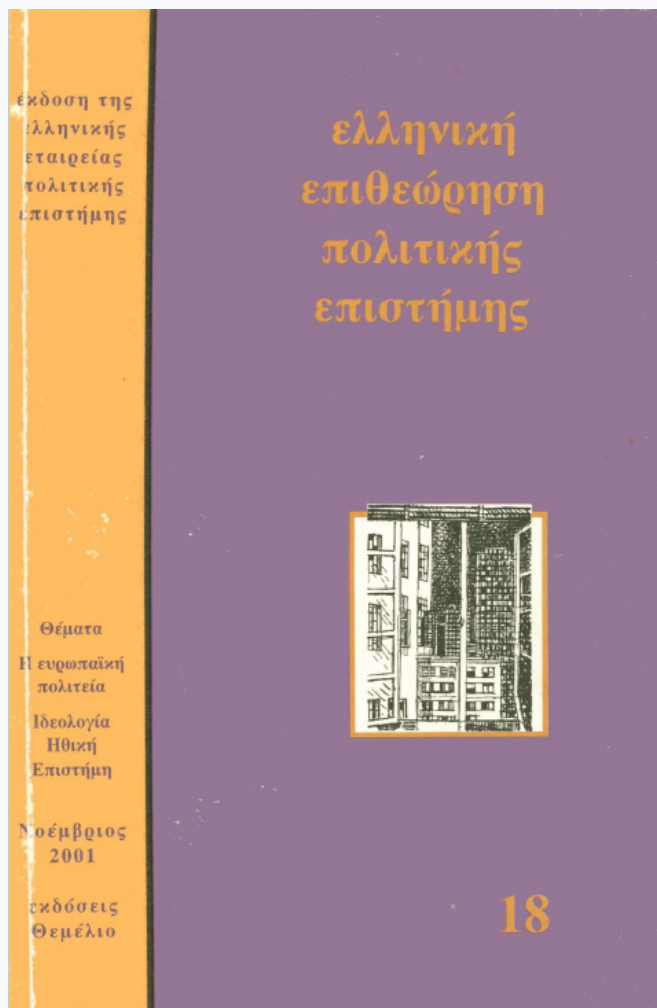

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 18 (2001)

Γ. Β. Δερτιλής, Λερναίον κράτος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, 123 σελ.

Αντώνης Μακροδημήτρης

doi: [10.12681/hpsa.15054](https://doi.org/10.12681/hpsa.15054)

Copyright © 2017, Αντώνης Μακροδημήτρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μακροδημήτρης Α. (2017). Γ. Β. Δερτιλής, Λερναίον κράτος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, 123 σελ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 18, 143–149. <https://doi.org/10.12681/hpsa.15054>

Γ. Β. Δερτιλής, *Λερναίον κράτος*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, 123 σελ.

«Γιατί, όχι λιγότερο απ' το να ξέρω
και ν' αμφιβάλλω μ' ευχαριστεί.»

Dante, *Inferno*, χ1, 93

I

Στο ερώτημα «Τι είναι το κράτος», ερώτημα τόσο παλαιό όσο και το ίδιο το κράτος, ο Νίτσε απαντούσε στο έργο του *Τάδε έφη Ζα-ρατούστρας*, στο κεφάλαιο με τίτλο «Το νέο είδωλο», ως εξής: *Το κράτος; Τι είναι αυτό; Ε, λοιπόν, ανοίξτε τα αφτιά σας, γιατί τώρα θα σας μιλήσω για το θάνατο των λαών. Το κράτος είναι το πιο ψυχρό απ' όλα τα ψυχρά τέρατα.*

Έπειτα από μια τέτοια διάγνωση, δεν εκπλήσσει που το κεφάλαιο αυτό κλείνει με την έκκληση για το θάνατο του κράτους, γιατί μόνο εκεί που το κράτος τελειώνει, αρχίζει ο άνθρωπος· αρχίζει η σφαίρα της αυτόνομης και ελεύθερης δράσης του ανθρώπου, θα προσέθετε κανείς από μια ακραία ίσως σκοπιά της κοινωνίας των πολιτών, του νέου ειδώλου της εποχής μας. Ο πιο βολικός, εξάλλου, αν όχι και απόλυτα ακριβής, ορισμός της τελευταίας αναπτύσσεται κατ' αντιδιαστολή και αντιπαράθεση προς το κράτος και ό,τι αυτό συγκεντρώνει κάτω από τη σφαίρα του κυριαρχικού ελέγχου και της επιρροής του, όπως επισημαίνει στο βιβλίο του και ο καθηγητής Γ. Β. Δερτιλής (σ. 90 κ.ε.).

Ό,τι αφαιρείται από την ελεύθερη δράση του ανθρώπου και της κοινωνίας των πολιτών μετατρέπεται σε κρατική ύλη και υπόκειται στη ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους. Παρέμβαση που συνήθως έχει χαρακτήρα κυρίαρχο και εξουσιαστικό, γιατί το κράτος διαθέτει το μονοπώλιο της νομιμοποιημένης άσκησης της φυσικής

ισχύος σε ορισμένη περιοχή, όπως ορίζει ο κλασικός ορισμός του Μαξ Βέμπερ.

Δεν είναι άγνωστες, μάλιστα, στην ιστορική εμπειρία οι περιπτώσεις εκείνες που το κράτος τείνει να καταλάβει το σύνολο του κοινωνικού πεδίου, υποτάσσοντας και ελέγχοντας όλες τις άλλες σφαίρες του κοινωνικού πράττειν (στην οικονομία, στον πολιτισμό, στις κοινωνικές σχέσεις). Στις περιπτώσεις αυτές το κράτος παύει να είναι απλά *η πασών κυριωτάτη και πάσας περιέχουσα τας άλλας* (όπως ήθελε την Πολιτεία ο Αριστοτέλης), αλλά γίνεται ένα κράτος ολοκληρωτικό, εξαφανίζοντας την αυτοτέλεια και την αυτονομία του ανθρώπου και φυσικά της κοινωνίας των πολιτών. Αν τότε η ζωή μέσα σ' ένα τέτοιο (ολοκληρωτικό) κράτος καταλήγει να μοιάζει περισσότερο με κόλαση παρά με παράδεισο είναι ζήτημα για το οποίο μάλλον δεν περισσεύει πια η αμφιβολία στα τέλη αυτού του δύσκολου αιώνα.

Ακόμα, όμως, κι όταν δεν συμβαίνει αυτό, ακόμα κι όταν αναπτύσσεται μια πιο ισορροπημένη σχέση ανάμεσα στο κράτος και τις άλλες σφαίρες του κοινωνικού πράττειν, το κράτος εξακολουθεί να αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα αν όχι και το σημαντικότερο φαινόμενο της σύγχρονης ζωής. Είναι το «σύστημα των συστημάτων» και «η τιμή του ως συνόλου είναι μεγαλύτερη από τις αθροισμένες τιμές των τμημάτων του» (σ. 22), συνοψίζει ο Δερτιλής σε έναν εύστοχο ορισμό της έννοιας των συστημάτων. Η δε παρουσία του κράτους, άμεση ή έμμεση, ήπια ή αυστηρή, οδυνηρή ή ευεργετική, σε όλες σχεδόν τις εκφάνσεις της ζωής του ανθρώπου και σε όλες σχεδόν τις σφαίρες του κοινωνικού χώρου, προσδίδει στη δράση του έναν πρωτεύικό χαρακτήρα και καθιστά τη μελέτη όσο και την έμπρακτη αντιμετώπισή του όχι μόνο αναγκαία, αλλά και απίστευτα δύσκολη και προβληματική.

II

Για τους λόγους αυτούς επέλεξε, όχι άστοχα θαρρώ, ο καθηγητής Δερτιλής στο δοκίμιό του να προσφύγει σε μια από τις πιο ισχυρές και εντυπωσιακές μεταφορές από την αρχαιοελληνική μυθολογική παράδοση για να αποδώσει με τρόπο περιληπτικό και παραδειγματικό την πολυπλοκότητα του κράτους, ενός κράτους ακατάβλητου και ανεξάλειπτου όσο και τα κεφάλια της Λερναίας Ύδρας.

Αποφεύγοντας αξιολογικές κρίσεις ή άλλου είδους «εξιδανικεύσεις», ο Δερτιλής χαρακτηρίζει το κράτος ως «Λερναίον» γιατί αυτό, δηλαδή αυτή η μεταφορά, «ανταποκρίνεται περισσότερο στην πραγματικότητα: το κράτος υπάρχει και λειτουργεί ταυτοχρόνως με όλες τις μορφές του, είναι ένας χαμαιλέων, μια Λερναία Ύδρα» (σ. 15).

Αφού προσδιορίζει, στο εισαγωγικό κεφάλαιο του βιβλίου του, τις επτά βασικότερες ή και «φοβερότερες» όψεις του Λερναίου κράτους, ο συγγραφέας προχωρεί στη συνέχεια στα επόμενα επτά (και πάλι) κεφάλαια του βιβλίου, στη λεπτομερέστερη σκιαγράφηση και ανατομία κάθε μιας από αυτές: κάθε κεφάλαιο και από μια κεφαλή του Λερναίου κρατικού φαινομένου.

Μολονότι οι κεφαλές του μυθικού τέρατος ήταν κατά την παράδοση εννέα, η αναλυτική κατηγοριοποίηση των διαστάσεων του Λερναίου κράτους κατά το επταδικό σύστημα δεν είναι αυθαίρετη. Εξάλλου, πέρα από την αρχαϊκή ιερότητα αυτού του αριθμού, και το θηρίο της *Αποκαλύψεως* (ΙΒ΄) δεν ήταν παρά *δράκων πυρρός μέγας, έχων κεφαλάς επτά και κέρατα δέκα, και επί τας κεφαλάς αυτού επτά διαδήματα*. Επηρεασμένος ίσως από την εικόνα της *Αποκαλύψεως*, ο Gustave Moreau επιλέγει την επτακέφαλη εκδοχή της Λερναίας Ύδρας στον πίνακα που κοσμεί το εξώφυλλο του βιβλίου του Δερτιλή, καθώς και στο ιδιαίτερα εντυπωσιακό σχέδιο της μελέτης του εσωφύλλου.

Κοντολογίς, επτακέφαλο ή εννεακέφαλο το μυθικό τέρας ήταν εν πάση περιπτώσει όχι μόνο πολυκέφαλο αλλά, ως εκ τούτου, και ακατάβλητο: επτακέφαλο αλλά και εφτάψυχο, όσα τα κεφάλια τόσες και οι ζωές του. Τούτο, υπαινίσσεται η μυθική μεταφορά που αξιοποιεί για τους σκοπούς της δικής του ανάλυσης ο Δερτιλής, ισχύει και για το κράτος.

III

Το κράτος εμφανίζεται, κατά την ιστορική και συγκριτική ανάλυση του Δερτιλή, με τις ακόλουθες επτά κατά βάση όψεις ή διαστάσεις:

α. Το κράτος ως ξεχωριστή εδαφική επικράτεια και διεθνές υποκείμενο, το οποίο μετέχει στην παγκόσμια κοινωνία των κρατών από τη δική του ιστορικοπολιτική σκοπιά και θέση.

β. Ως μηχανισμός εξουσίας, εφόσον αυτό διαθέτει το μονοπώ-

λιο της νόμιμης άσκησης της φυσικής βίας σε ορισμένη περιοχή.

γ. Ως σύστημα σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων, που εντάσσονται στο πλαίσιο της δικής του σφαίρας επιρροής.

δ. Ως πεδίο έντονων αντιπαραθέσεων, αλλά και τόπος συμβιβαστικής διευθέτησης των διαφορών.

ε. Ως επίκεντρο ενός πλέγματος εξουσίας, του εσμού δηλαδή των συμφερόντων ποικίλων πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών ή άλλων δυνάμεων που στηρίζουν ένα σύστημα ή μάλλον ένα καθεστώς εξουσίας.

στ. Ως μήλο της έριδος μεταξύ εκείνων που έχουν κυριαρχικές διαθέσεις και τις ανάλογες δυνατότητες.

ζ. Ως κέντρο της νομιμότητας και φύλακας της δημόσιας ηθικής.

Αυτές οι κυριότερες, κατά τον συγγραφέα, όψεις ή διαστάσεις του κρατικού φαινομένου εξετάζονται λεπτομερέστερα σε αντίστοιχα κεφάλαια του βιβλίου του, ούτως ώστε από αναβαθμό σε αναβαθμό να διερευνάται η έννοια του κράτους στην ολότητά της μέσα στον ιστορικό χωροχρόνο.

Θα μπορούσε, ίσως, να προσθέσει κανείς πως η ανάλυση στο δοκίμιο του Δερτιλή προχωρεί μαζί με τις σελίδες του βιβλίου από τις απλούστερες στις πιο σύνθετες ερμηνείες του κρατικού φαινομένου. Ούτως ή άλλως, τα δύο τελευταία κεφάλαια του βιβλίου είναι και τα εκτενέστερα των υπολοίπων (αριθμούν 36 και 20 σελίδες αντιστοίχως, έναντι 3, 7, 14 και 10 των πέντε προηγούμενων), χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται αναγκαστικά ότι προσδιορίζουν και τις πιο ισχυρές ή τις σημαντικότερες από τις κεφαλές του κράτους. Τούτο είναι κάτι που φυσικά ποικίλλει από περίπτωση σε περίπτωση, και πάντα υπόκειται στο «νόμο της ιστορικής ειδικότητας», όπως μας υπενθυμίζει μεταξύ άλλων και ο C. Wright Mills («The Sociological Imagination», σ. 166). Διαφορετικά, η φαντασία του ερμηνευτή όσο κι αν είναι δημιουργική μπορεί να κάνει άλματα και να διαπράξει αυθαιρεσίες. Και αυτό είναι κάτι που δεν θα αργήσει να διασταυρωθεί με την ποπεριανή αρχή της επιλάθευσης (falsification rule).

Το προσόν (ένα από τα προσόντα) της ανάλυσης του Δερτιλή είναι ότι αποφεύγει με μεθοδολογική συνέπεια κάθε λογής αξιολογικές εξιδανικεύσεις ή κανονιστικά προτάγματα, προτιμώντας μιαν ιδεολογικά απροκατάληπτη και πραγματολογικά προσανατολισμένη ερμηνευτική στρατηγική για την ιστορική φαινομενολογία του κράτους.

Οι μεταμορφώσεις του κράτους και η ανάλυσή τους είναι βέβαια δύο πράγματα ξεχωριστά, όσο η εικόνα και το αντικείμενο που αυτή αναπαριστά ή σχολιάζει. [«Ceci n'est pas une pipe», μας θυμίζει ο Φουκώ στο ομώνυμο δοκίμιό του σχετικά με τον γνωστό πίνακα του Μαγκρίτ]. Κατά συνέπεια, η εμπραγματώση (reification) του ενός ή του άλλου και η απόδοση οργανισμικών ιδιοτήτων σε σχέσεις ή καταστάσεις που δεν αποτελούν παρά κοινωνικές κατασκευές και αποτελέσματα ενσυνείδητης ανθρώπινης βούλησης και δράσης είναι μεθοδολογικά απρόσφορη και οδηγεί σε απατηλή αντίληψη των φαινομένων. Η μεταφορική ανάλυση διαθέτει, βέβαια, κατά κανόνα ισχυρή ερμηνευτική εμβέλεια και αξία· αρκεί να μην παγιδεύεται στη δική της γοητεία και να συγγέει το ον με το λόγο περί του όντος: γιατί καμιά φορά το δεύτερο ξαστοχεί να συλλάβει το πρώτο.

Προτιμότερο είναι, επομένως, να εκλάβει κανείς τα επτά κεφάλαια του δοκιμίου του Δερτιλή ως ισάριθμους βασικούς λόγους [με την έννοια της αιτιολογίας, αλλά και της αντίστοιχης επιχειρηματολογίας (discourse)] για τους οποίους η πολυπλοκότητα και η συνθετότητα του κρατικού φαινομένου, στο διάνυσμα της πιο πρόσφατης τουλάχιστον ιστορικής εμπειρίας, το καθιστούν όχι μόνο Λερναίο στην εμφάνιση και την αντιμετώπισή του, αλλά και το αναδεικνύουν ως ένα κορυφαίο αντικείμενο μελέτης μιας πλειάδας συναφών κοινωνικών επιστημών.

IV

Δεν πρέπει τότε να εκπλήσσει το γεγονός ότι το κράτος εξακολουθεί να αποτελεί ένα απόρρητο «μήλο της έριδος», όχι μόνο μεταξύ των αντιμαχόμενων μερών για τη διεκδίκησή του, αλλά και μεταξύ των σχολιαστών και των αναλυτών του. Οι πάντες ερίζουν γι' αυτό· επαναστάτες και συντηρητικοί, διαχειριστές και ανανεωτές, εξουσιαστές και εξουσιαζόμενοι, άνθρωποι της πράξης και άνθρωποι της θεωρητικής ενατένισης. Μπορεί μάλιστα ο κάθε διεκδικητής να αφαιρεί κάποια από τις κεφαλές του, αλλά το (Λερναίο) κράτος ποτέ δεν καταλύεται ολοσχερώς. Νέες κεφαλές αναφύονται στη θέση των παλαιών – «έστω και ριζικά μεταλλαγμένο, το κράτος παραμένει», συμπεραίνει στην ανάλυσή του επιγραμματικά ο Δερτιλής (σ. 102).

Το τέλος του κράτους δεν υπάρχει, γιατί το ελιξίριο της ύπαρξης του είναι η βία, κι αυτή ποτέ δεν εξαφανίζεται από την ανθρωπινή κατάσταση· το κράτος απλά διαθέτει στην καλύτερη των περιπτώσεων το μονοπώλιο της νόμιμης άσκησής της σε ορισμένη περιοχή. Το κράτος δεν ήταν άλλωστε που, σε αγαστή συνεργασία με τη βία (*κράτος βία τε*), κρατούσαν τον φιλόανθρωπο Προμηθέα καθηλωμένο στο βράχο του Καυκάσου, όπου ένας γύπας του κατέτρωγε καθημερινά το συκώτι;

Τούτο όμως ίσως μας οδηγεί εκτός του πλαισίου της Λερναίας μεταφοράς. Γιατί στον δεύτερο άθλο του ο μυθικός Ηρακλής κατάφερε τελικά με τη βοήθεια της θεάς Αθηνάς και του ανιψιού του Ιόλαου να επιτύχει τον ολοκληρωτικό αποκεφαλισμό του τέρατος. Κι αυτό το επέτυχε με το συνδυασμό κοπής των κεφαλιών και καύσης στην πληγή, ώστε να μην αναγεννώνται. Η ελαιογραφία του Μορώ στο βιβλίο του Δερτιλή εξεικονίζει την προσπάθεια που δεν έχει ακόμα τελεσφορήσει, αλλά στον αμφορέα της Βουλώνης φαίνεται η αίσια έκβαση του άθλου. Στην πραγματικότητα, το τέρας (δηλαδή, το έλος στην περιοχή) υποτάχθηκε με τις εκτεταμένες επιχωματώσεις και τη συστηματική καλλιέργεια επ' αυτών.

Ο Δερτιλής δεν προκρίνει στο βιβλίο του μια βέλτιστη στρατηγική για την αντιμετώπιση (των προβλημάτων) του κράτους. Η γνώση του λερναίου φαινομένου είναι η καλύτερη ίσως προϋπόθεση για την αντιμετώπισή του. Κάτι τέτοιο ίσως στοχάζεται και ο Ηρακλής στον πίνακα του Μορώ καθώς στέκει με το ρόπαλο στο χέρι απέναντι στις ορθωμένες κεφαλές της Λερναίας Ύδρας, ενώ στα πόδια της κείτονται κίολας κάμποσοι νεκροί.

V

Έχει λεχθεί ότι ποιητής δεν είναι εκείνος που εμπνέεται, αλλά μάλλον εκείνος που εμπνέει. Αν κάτι ανάλογο μπορεί να ισχύει και για τα βιβλία, θα προσέθετα ότι ένα από τα προτερήματα αυτού του βιβλίου δοκιμίων του καθηγητή Δερτιλή, ενός βιβλίου μικρού το δέμας αλλά μεγάλου το πνεύμα, είναι οι δευτερογενείς ιδέες και σκέψεις που προξενεί.

Ίσως γιατί το ύφος και το επίπεδο του πνευματικού λόγου που απαντά σε αυτό προσιδιάζει στα σύνθετα προβλήματα της κοινής εμπειρίας σχετικά με τη φύση και τη λειτουργία του λερναίου κρα-

τικού φαινομένου. Ίσως ακόμα γιατί η ποικιλία των ενδιαφερόντων και η αναδρομή σε απτά παραδείγματα από όλο σχεδόν το σώμα της ιστορικής εμπειρίας, που κατοπτρεύει με τρόπο δόκιμο ο αναλυτής, προσθέτει σε γνωστικό πλούτο και προβληματισμό. Ίσως επίσης γιατί σε αυτό, όπως και σε άλλα δοκίμια του συγγραφέα, αναπτύσσεται ένας στοχασμός συνθετικός, πέρα από τα ασφυκτικά όρια του ενός ή του άλλου επιστημονικού ιδιώματος, με τρόπο εξόχως διαλεκτικό και αντιδογματικό. Δίχως, δηλαδή, να αναιρείται και να καταστρέφεται η ίδια η φύση του ερωτήματος και της απορίας, που προξενεί το διάλογο και την προβληματική. Γιατί στο κάτω κάτω της γραφής ο διανοητής δεν είναι κάποιος αλάθητος δικτάτορας των εννοιών σε ένα ολοκληρωτικό σύστημα που μόνο αυτός αυθεντικά γνωρίζει και ελέγχει, αλλά ένας άνθρωπος που συλλογάζεται ελεύθερα και εκθέτει επιχειρήματα ανοικτά τόσο για διάψευση όσο και για επιβεβαίωση.

Για όλους αυτούς τους λόγους, η απόλαυση της ανάγνωσης των δοκιμίων του Δερτιλή είναι αληθινή. Αν τολμούσα, μάλιστα, να παραφράσω το μόντο που έχει προτάξει σε ένα άλλο από τα βιβλία της πενταλογίας του (*Ειρωνεία και Σάτιρα*) ο συγγραφέας, θα έλεγα ότι ένα βιβλίο σαν κι αυτό *τους* *ισορροπημένους ανθρώπους* προτρέπει στην ανάγνωση και τη συγγραφή.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΚΡΥΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΚΟΣΜΑΣ ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ, *Κανόνες και αντινομίες στην πολιτική*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1999, 670 σελ.

Το ογκώδες αυτό βιβλίο του Κοσμά Ψυχοπαίδη απαρτίζεται από κεφάλαια, πολλά από τα οποία συνιστούν αυτοτελή κείμενα δημοσιευμένα σε ελληνικά και ξένα περιοδικά. Ωστόσο, το έργο αυτό πραγματεύεται ορισμένα θεμελιώδη ζητήματα που αποτελούν το σταθερό και μόνιμο αντικείμενο στοχασμού του συγγραφέα που, εξάλλου, το συναντάμε και σε προηγούμενα έργα του, τόσο ως προς τα επιστημολογικά ζητήματα όσο και ως προς το μείζον ζήτημα της προέλευσης και της δεσμευτικότητας των αξιών με τα οποία αυτά είναι συνυφασμένα. Η πραγμάτευση του προβλήματος των αξιών, η οποία απασχόλησε τη νεότερη και συνεχίζει να απασχολεί